

Kulturhistoriens spor på Bornholm:

Oldtidens folk boede ved kilderne

En af stolperne i stenalderbrønden under udgravning

Ved Hullegård i Povlsker er en stenalderboplads ved at blive gravet ud bag ved den gamle brønd, som der stadig er vand i.

Tekst og foto: Svend Kramp

På en lille sandskrænt ved et vandhul bag en eng ved Hullegård i Povlsker sidder nogle grønne frøer og nyder sommervarmen. I en anden skrænt lidt derfra smutter digesvalerne ud og ind af en tæt række huller. Hverken dyr eller fugle lader til at bemærke nogle arkæologer, der graver på den sandede mark ovenfor, og at én ved vandhullet sætter en larmende benzin-pumpe i gang, som sprøjter vandet gennem en slange langt væk ud på engen bagved. Vandet skal væk for at se, hvor hurtigt det igen løber til den gamle kilde og for at arkæologerne kan grave længere ned i sandet – imens frøerne stadig nyder solen og den pynt vand, der er tilbage.

I en række år har arkæologer gravet på stedet for at finde resterne af oldtidens boplads på marken ovenfor, og nu er et hold studerende fra Københavns Universitet ved at undersøge et lag med rester fra stenalderen. De finder små fint tilhuggede aflange flintspidser – mikrolitter- og blokkene de er hugget ud af samt en del lerkarskår. Der er også fundet keramik og andre ting i tomter af huse fra bronzealderen og den ældste jernalder, så det har været et godt sted at bo i lange perioder af oldtiden, sikkert på grund af kilden, fortæller lederen af udgravningsholdet, Anders Pihl – selv ældre studerende og i øvrigt fra Snogebæk.

Frisk kildevand var nødvendigt for at leve

Frisk vand har altid været forudsætningen for dyr og menneskers liv og bosætning. Det har vist sig mange steder ved oldtidens bebyggelser, at man ikke nøjedes med at tage vand fra en å eller en sø – det kunne jo være forurenset – det skal være fra en frisk kilde. Og hvor mennesker færdes er der chancer for at finde nogle af de ting, de har tabt, glemt eller kasseret og smidt ud. Derfor er der gode chancer for at finde oldsager og andre levn ved kilderne. Sådan også her. For nogle år siden fandt arkæologerne fra Bornholms Museum blandt andet et velbevaret træskaft til en slags le fra stenalderen i de øverste jordlag i kilden. Så der var store forventninger til at finde mere – redskaber, keramik eller personlige ting – da et hold studerende fra Konservatorskolen i København i forsommeren gik i gang med at grave kilden ud. Det blev ikke til så mange fund, men man fandt enden af syv tilspidsede pæle, stukket dybt ned i kilden, som en kant om en træbrønd, samt to parallelle rækker mindre pæle på begge sider af kilden, som funderingen til en gangbro for folk, der skulle hente vand i kilden i oldtiden, eller dyr, der skulle drikke af vandet. Stolperne er ikke aldersbestemt endnu, men deres placering under jordlaget med le-skaftet kunne tyde på, at brønden er lige så gammel som hustomterne med mikrolitterne: Fra Maglemosetiden, ca. 8000-7000 f.Kr. Og nu skal man altså prøve at finde ud af om brønden rummer flere fund.

Engang var der vand i moserne, som her i Vallensgårds mose. Foto: Frede Kjølner 1985. Bornholms Museum

Det lykkedes ikke: Man fandt kun nogle dyrekogler som ikke er aldersbestemt endnu. Men samtidig blev det konstateret, at under brønden lå et ubrudt tæt lerlag og under det tørt sand, så det ser ud som om vandhullet er opstået som en lomme i et lag ler, der har ledet vandet her til fra alle sider, og at bopladsens beboere så i løbet af oldtiden har udbedret vandhullet dels med en ring af brædder, så der blev dannet en slags brønd, dels med trægangbroer, så det blev nemmere at komme til vandet, uden at plumre hele området op. Og så ser det ud til, at vandhullet er gået af brug og er sandet til i jernalderen, omkring år 0.

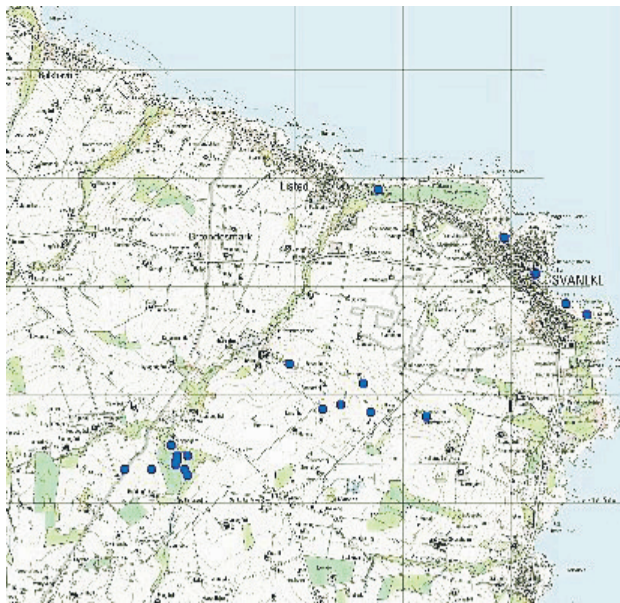
De fleste kilder er forsvundet

Den kilde ved Hullegård er kun én ud af de mange hundrede, måske tusinde, der var spredt i det bornholmske landskab i oldtiden, som en forudsætning for bebyggelserne.

Mange bopladser lå på grusede små bakker tæt ved en kilde: Ålyst og Rødbjerg ved Muleby, omfartsvejen ved Hasle, Smedegade i Klemensker, Salomons Kapel på Hammeren, Kobbæen ved Gudhjem, Sorte Muld, Fuglesangsageren og Frennemark ved Svaneke, Rispebjerg i Pedersker, Grødby i Åker, Smørenge i Vestermarie, Vallensgårds Mose ved Almindingen, Vellensbygård i Nylars, Blemmelyst ved Rønne. Også i senere tid var man i byerne helt afhængige af gode kilder eller brønde med rigeligt vand hele året. Det kan man f.eks. se på et kort over Aakirkeby fra 1763, hvor der er indtegnet i alt otte damme, vandhuller eller kilder med angivelse af, om de holdt vand hele året, og hvordan vandet var at drikke. Nu er de fleste kilder både i byerne og på landet forsvundet og glemt, drænet væk, lukket og rørlagt og usynlige i landskabet ligesom mange bække, grøfter, enge og moser. Men hvis man er ihærdig og ser godt efter lavninger og våde pletter på markerne, snakker med de gamle om »forn i tider«, eller studerer gamle landkort fra før 1900, så kan man stadig finde kilderne. Mogens Jensen – tidligere Bornholms Museum – har alene i Svaneke-området op mod Ibs Kirke fundet frem til 20 kilder, som må have været med til at give det nødvendige vand til det rige jernaldersamfund omkring Sorte Muld. Fire af disse kilder har været så vandrige og populære langt op i tiden, at de har fået navne: Blandt dem de to helligkilder: Skt. Hans Kilde i Svaneke, der forsvandt under stormfloden i 1872, og Præstekilde i Ibsker. De er med blandt de ni helligkilder og i alt 55 navngivne kilder på Bornholm, som Finn Hansen ud fra »Bornholmske Stednavne« har lavet et kort over i sin bog »På tur i Bornholms natur«.

Flere af de navngivne kilder er i øvrigt stadig så vandrige, at de indgår i nutidens vandforsyning, det gælder f.eks. Biskopskilde syd for Hasle og den efter sigende mest vandrige af alle øens kilder: Øsingekilde eller overflødhedskilden ved Nydamsvej øst for Almindingen.

Det moderne landskab er stort set jævnt og tørt og lagt ud til marker men sådan har det ikke altid været. Før dræningerne og udjævningen af jorderne for alvor satte ind var landskabet meget mere afvekslende med en masse kilder og vandhuller og vandløb. Tæt ved de vandingssteder lå oldtidens bebyggelser, så hvis man kan finde vand-springene kan man ret sikkert også finde bopladserne fra oldtiden, og dermed få endnu flere oplysninger om hvor og hvordan folk boede dengang. Så både jeg og Bornholms Museum vil meget gerne høre fra bornholmere, der kender til de gamle kilder – og om alle andre spor af fortiden i landskabet.

Sorte Muld bygden ved Svaneke er fuld af gamle kilder. Kort: Mogens Jensen.

Flintspids-mikrolit fra stenalderen

Grønne frøer i solen ved vandhullet.

Skaftet til en flint-le fundet i brønden ved Hullegård. Foto: Bornholms Museum